

Eğitimin McDonaldlaştırılması

Bülent Alagöz⁷
Adil Çeriz²

Makale Türü: Derleme

Ulaşma tarihi: 10.12.2022

Kabul Tarihi: 22.12.2022

Özet: Okuma Nedir? Neden okuruz? Okumak, okulun dışında bir anlam taşır mı? Kitapsız bir okul düşünülebilir mi? Eğer öğretmen öğrencilerin okul kitaplarını toplayıp, şu andan itibaren okunacak materyaller, öğrenciler tarafından sınıfa getirilecek derse ne yapardınız? Pek çoğumuzun hayatımızda ilk defa duyduğumuz ya da soru olarak değerlendirilmesini yadırgadığımız bu ifadelerin soru formu haline getirilmesinin temelinde rahatsız edici bir düşünce yatıyor. George Orwell'ın 1984 kitabında "Önce içinizi boşaltacağız sonra kendimizle dolduracağız" cümlesinde belki de ilk ifadesini ya da kökenlerini bulan bireylerin eğitim yoluyla okullarda itaat eden bireylere dönüştürülme yaklaşımını ele alan bu makalede ilk defa George Ritzer tarafından ortaya atılan McDonaldlaşma teorisi eğitim açısından incelenmeye çalışılmıştır. McDonaldlaştırma, sosyolog George Ritzer tarafından üretilmiş bir McWord'dür ve 1993 yılında The McDonaldization of Society (Toplumun McDonaldlaştırılması) adlı kitabında geliştirilmiştir. Ritzer'e göre "McDonaldization", bir toplumun bir fast-food restoranının yönetim kurallarına uygun olacak şekilde dönüşmesidir. McDonalds aslında temelde Amerika'dır, yani bir medeniyet tasavvurudur. Platon'un mağara alegorisine göre; felsefeden yoksun olanlar, bir mağarada bağlandıkları için yalnızca tek yöne bakabilen, arkalarında ateş ve önlerinde bir duvar bulunan mahkumlarla karşılaştırılabilirler. Duvar ile mahkumlar arasında hiçbir şey yoktur. McDonaldlaştırılmış okullarda da düşünme eğitimi verilmediği ve sorgulamayan bireyler yetiştirme amacına yönelik bir eğitim-öğretim içeriği benimsendiği için, mağara alegorisine benzeyen bir tür simüle edilmiş sınıflarla tanışıyoruz. Araştırmanın yerli literatüre beraberinde getireceği tartışmalarla katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, McDonaldlaşma, denetim, okullar, rasyonelleştirme, sayısallaştırma

Abstract: What is Reading? Why do we read? Does reading have a meaning outside of school? Is it possible to imagine a school without books? What would you do if the teacher collected the students' schoolbooks and the materials to be read from now on would be brought to the classroom by the students? A disturbing thought lies at the root of these statements, which many of us have heard for the first time in our lives or that we find strange to be considered as a question, into a question form. In this article, which deals with the approach of transforming individuals who find their origins in the phrase "First we will empty you, then we will fill you with ourselves" in George Orwell's 1984 book, the approach of transforming individuals into obedient individuals in schools through education, the McDonaldization theory, which was first put forward by George Ritzer, has been tried to be examined in terms of education. McDonaldization is a McWord coined by sociologist George Ritzer and was developed in 1993 in his book The McDonaldization of Society. According to Ritzer, "McDonaldization" is the transformation of a society in a way that conforms to the management rules of a fast-food restaurant. McDonalds is basically America, that is, an imagination of civilization. According to Plato's allegory of the cave; Those who lack philosophy can be compared to prisoners who, being tied up in a cave, can only look in one direction, with a fire behind them and a wall in front of them. There is nothing between the wall and the prisoners. Since no thinking training is given in McDonaldized schools and an educational content is adopted for the purpose of raising individuals who do not question, we are introduced to a kind of simulated classroom that resembles the cave allegory. It is expected that the research will contribute to the domestic literature with the discussions it will bring with it. It is expected that the research will contribute to the domestic literature with the discussions it will bring with it.

Keywords: Education, McDonaldization, control, schools, rationalization, digitization

To The This Article: Alagöz, B. ve Çeriz, A. (2022). Eğitimin McDonaldlaştırılması, *Anadolu Türk Eğitim Dergisi*, 4(2), 19-34.

Giriş

Önce içinizi boşaltacağız, sonra kendimizle dolduracağız.

Birçok işyeri, geniş ölçekli gayri insani teknolojiler olarak görülebilecek bürokrasilerdir. İçlerindeki sayısız kural, düzenleme, kılavuz, pozisyon, komuta zinciri ve hiyerarşi insanlara o sistem içinde neyi nasıl yapacaklarını dikte eder. Dört dörtlük bir bürokrat neyin yapılacağı

⁷Corresponding Author: Doç. Dr. Bülent ALAGÖZ, Nizip Eğitim Fakültesi, Gaziantep/Türkiye. bulent.alagöz@gmail.com
ORCID NO: 0000-0001-9158-0036

²Lisans öğrencisi, Nizip Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü, 4. sınıf öğrencisi, Gaziantep/Türkiye, adilceriz2001@gmail.com

üzerine çok düşünmez; sadece kuralları takip eder, gelen işlerle ilgilenir ve yaptığı işi sistemin sonraki durağına geçirir. Çalışanların artık gerekli formları doldurmaktan fazlasını yapmaya ihtiyacı yoktur, çünkü bugünlerde genelde işler bilgisayar ekranlarında yapılmaktadır. Bürokratik hiyerarşinin en alt seviyelerinde ("mavi yakalı işler"), bilimsel yönetim en uç noktaya götürülmekte veya insanî teknolojilerin yerini almaktadır. Örneğin, "en iyi tek yol" işçilerin bir dizi önceden tanımlanmış adımı, düşünmeksizin yapmalarını zorunlu kılar. Daha genel açıdan bakıldığında, Frederick Taylor'a göre iş dünyasının en önemli unsuru çalışanlar değil onların çalışmalarını planlayan, gözetleyen ve denetleyen örgüttür. Taylor tüm çalışanların örgüt tarafından denetlenmesini istemiş olmasına rağmen, yöneticilere sıradan işçilere kıyasla daha geniş bir inisiyatif alanı vermişti. Yönetimin görevi, işçilerin bilgi ve becerilerini incelemek, kaydetmek, tasnif etmek ve en sonunda bunları yasalara, kurallara, hatta matematik formüllere indirgemektir. Diğer bir deyişle yönetim, bir grup insan becerisini, yeteneğini ve bilgisini alıp, onları bir dizi gayri insani kurala, düzenlemeye ve formüle dönüştürmeliydi. İnsanî beceriler kodlandığında, kurumun artık vasıflı işçilere ihtiyacı yoktu. Yönetim katı kılavuzlara uygun düşecek biçimde, vasıfsız işçileri alabilir, eğitebilir ve istihdam edebilirdi. Aslında Taylor "kafa" işlerini "kol" işlerinden ayırmıştı; Taylor'un çağından önce, vasıflı işçiler her ikisini birden yapmaktaydı. Taylor ve ortakları bu vasıflı işçilerin kafasındakileri incelemiş ve bunları herkesin öğrenip takip edebileceği basit rutinlere dönüştürmüşlerdir. Böylelikle işçilere, tekrarlanan "kol" işlerinden öte pek bir şey kalmamıştır. Bu ilke, McDonaldlaşan toplumumuzda insani teknolojilerin yerine gayri insani teknolojilerin konması sürecintemeline yatan şeydir (Ritzer, 1998, 219-220).

McDonaldlaştırma, sosyolog George Ritzer tarafından üretilmiş bir McWord'dür ve 1993 yılında *The McDonaldization of Society* (Toplumun McDonaldlaştırılması, 1998) adlı kitabında geliştirilmiştir. Ritzer'e göre "McDonaldization", bir toplumun bir fast-food restoranının yönetim kurallarına uygun olacak şekilde dönüşmesidir. Bu durumu kitabın bir bölümünde şöyle açıklamıştır; "*1991'den sonra eski Sovyetler birliğinin varisi olan Rusya'da McDonalds ve fast-food market zincirlerinin açılması bize şunu gösteriyor: Artık bütün dünyada McDonald (Amerikan) kültürünün kabul edildiğine tanık oluyoruz.*" (30) McDonaldlaştırma'da, rasyonelleştirme ve bilimsel yönetim, tanımları değiştirilerek, yeniden kavramsallaştırılır. McDonaldlaştırma, Amerikan fast food zinciri McDonald's'a ait yönetim ve işletme modelinin küreselleşmenin de etkisiyle tüm dünyada gıda sektörünün dışına çıkarak toplumun birçok alanına yayılması demektir. McDonaldlaşma, toplumların fiziki ve psikolojik sağlığı açısından tehlike arz etmektedir. McDonalds yalnızca büyük bir hamburger veya patatesi temsil etmemekte ve dünyaya karşı farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Yalnızca yemek sektöründe değil sağlık, eğitim, mimari gibi pek çok farklı alanda kırılmalar yaratan bir vizyondur (Ritzer, 1998).

Peki, dünyayı bir patates, bir köfte ve bir kolayla nasıl değiştirebiliriz? George Ritzer buna McDonaldlaşma diyor. McDonalds aslında temelde Amerika'dır, yani bir medeniyet tasavvurudur. Küçük bir yere McDonalds şubesi açılması oranın gelişmişlik düzeyi olarak kabul edilir. McDonalds popüler kültürde merkezi bir yer tutmaktadır. Çünkü McDonalds pratiklik demektir. Hızlı yüzeysel ama iş görendir. Bu sebeple başka sektörleri de hızlı ve yüzeysel tavrı ile etkilemiştir. Bundan dolayı birçok sektörde McDonaldlaşma diye bir terim türemiştir. McDonaldlaşmış birçok kurum ve sektörler vardır. McDonaldlaşmış kurumlar hem zamana hem paraya vurgu yapmaktadır. Örneğin Domino's yarım saat içerisinde pizzayı servis etmezse pizza için ücret ödemezsiniz. Bir diğer örnek ise Toys"R"Us'un Başkan yardımcısı "Artık bir McDonalds oyuncacı gibi görünmek istiyoruz" diye bir açıklama yapıyor. Artık

McDonalds “yerleşik bir zihniyet ve hayata karşı bir tavidir” (Ritzer, 1998). Ritzer’in ‘McDonalddlaşma’ adını verdiği kavram birden belirmemiştir; bir dizi akışkan süreç ve süreçler dizisinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Ritzer’e göre; Batı’da Max Weber’in ‘Akılcılık’ ve

‘Demir Kafes’ teorisi, Frederick W. Taylor’un geliştirdiği ‘Bilimsel Yönetim’ anlayışı, Henry Ford’un önderliğinde ortaya çıkan Fordizm olarak da anılan ‘Montaj Hattı’ sistemi, Lewittown’daki toplu inşa edilen banliyö evleri ve alışveriş mağazaları McDonalddlaşma sürecinin temellerini oluşturmuştur (Kesken, Karadeniz, 2011; Göker, 2015).

Peki, McDonalds’ın diğer restoranlardan farkı nedir? Elbette hızı. McDonalds salyadan, boşaltıma kadar olan yolu hızlandırmak için her şeyi yapar. Menü oluşturmada her adım basite indirgenir. Her şey çok az çabayla yapılabilir. Müşterilerin giriş ve çıkışları da hızlandırılmıştır. Restoranlara bitişik park yerleri yapılarak arabalara servis başlatılmıştır. İçeri girenler için de kasaya giden yol kısaltılmıştır. Yemekler çabucak sipariş edilmekte, ödenmekte ve alınmaktadır. Günümüzde insanlar yeni haritalara ihtiyaç duymaktadır. Bugünkü temel problem insanların postmodern uzam içerisinde kendilerini konumlandırma ve bu uzamın haritasını çıkarmadır. Bu uzam haritasını çıkarmak çok zor değildir. Örneğin; Pekin’in merkezinde olup Amerika’daki McDonald restoranlarında servis edilen yemeğin aynısını Pekin’de de yiyebilirsiniz (Ritzer, 1998). Halbuki yemek, insanlar için temeldir ve nasıl yediğimiz önemli sembolik ve kültürel anlamlar taşır. Geleneksel olarak yemek yeme, yemek hazırlamayı ve ortak yemek yemeyi içerir. Bu sadece yiyecek tüketiminden daha fazlasıdır, topluluk üyelerinin birbirleriyle bağ ve iletişim kurduğu kolektif, ritüel bir olaydır. Bununla birlikte, fast-food fikri, yemek yemenin hazırlayıcı ve ortak yönlerini küçümser ve bunun yerine etkinliğini en üst düzeye çıkarmaya, mideyi olabildiğince çabuk doldurmaya odaklanır (Rozin, 1999).

McDonald’s’ı pek çok kişinin sıradan bir restoran olarak değerlendirmesi muhtemeldir. Gün içerisinde öğle ya da akşam yemeği için uğradığımız, siparişlerimizi hızlı bir biçimde verdiğimiz ve aynı şekilde hızlıca yemeğimizi tükettiğimiz ve dahası restoran içinde çok fazla vakit geçirmediğimiz sıradan bir restoran olarak anlaşılır. Genel itibariyle tek kullanımlık olan hamburger paketleri ile içinde patates cipsleri bulunan kâğıt kaseler ya da tek kullanımlık içecek bardakları, tek kullanımlık soslar ya da pipetler söz konusudur (Göker, 2015, s. 395). Diğer taraftan Ritzer’e göre durum bundan ibaret değildir. Ritzer, özellikle McDonald’s restoranlarının basit anlamda bir yeme-içme yeri olmanın ötesinde toplumsal yaşamın tüm alanlarının akılcılaştırma sürecinin tipik bir modeli olduğunu ileri sürer.

Ritzer, günümüzde hâkim olan rasyonelleştirme biçimi olarak toplumun hemen her alanında varlığını gösteren McDonalddlaşmanın temel boyutlarını saptamıştır. Bunlar; verimlilik, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik, denetim ve rasyonelliğin irrasyonelliği (Ritzer, 1998, s. 584-585) biçiminde karşımıza çıkmaktadır.

Weber’in teorilerinden etkilenen Ritzer, McDonalddlaştırma terimini popüler hale getirdi; bu nedenle Weber’in teorilerine biraz ışık tutmakta fayda var. Dünyada nüfusun artmasıyla birlikte bu nüfusa verimli bir şekilde hizmet verme ihtiyacı da arttı. Ancak asıl soru, zaten çok büyük olan ve büyümekte olan bir nüfusa nasıl düzenli ve verimli bir şekilde hizmet verilebileceğiydi. Weber cevabı “rasyonelleştirme”de buldu. Weber’e göre rasyonelleştirme, insanlar düşüncelerini ve eylemlerini bazı özel kriterlere göre organize ettiklerinde gerçekleşir. Bu kriterler verimlilik, tahmin edilebilirlik, hesaplanabilirlik ve kontroldür. Bu kriterler daha sonra McDonalddlaştırmanın mihenk taşları haline geldi. Hudgins ve Richards’a (2000) göre Weber (1974), rasyonelleştirme ilkesine dayalı dört sosyal eylem biçimi listelemiştir. Bunlar, Zweckrationality (amaç rasyonelliği), Wertrationality (değer rasyonelliği), Etkili eylem olarak tercüme edilen Duygusal rasyonelite ve Geleneksel rasyonelite veya Geleneksel Eylemdir.

Ritzer ve Weber bir başka rasyonalite biçimi olarak biçimsel rasyonaliteyi şu şekilde tanımlar: İnsanların belirli bir amaca yönelik optimum araçları aramasının kurallar, düzenlemeler ve daha geniş sosyal yapılar tarafından şekillendirilmesi. Bir başka deyişle insanların bir zamanlar

yapabilecekleri tüm tercihlerinde sürekli, yavaş ama istikrarlı bir şekilde hata yapmaya başlaması. Çok fazla seçeneğiniz var gibi görünüyor; ancak tümü, insanlara dikte ediliyor. İnsanlar artık hedeflerini kendileri seçmek şöyle dursun, onlara nasıl ulaşacaklarını bile bilemiyorlar. Kişinin ulaşabileceği hedefler için sınırlı seçeneklerin mevcudiyeti ve bu hedeflere ulaşma yollarının sınırlı oluşu Weber'in bürokrasi teorisinden geldiğine inandığı bir düşünce biçimidir. Araştırmanın ilerleyen kısımlarında Weber'den etkilenerek McDonaldlaştırma terimini geliştiren ve hacimlendiren Ritzer'in söz konusu terimin eğitime yansımaları üzerinde durulacaktır.

Verimlilik

Evde okuma materyali var mı? Yoksa okul okuma kaynağı olarak yeterli işlevi görüyor mu? Görmüyorsa neler yapılabilir?

Sanayi devrimine kadar verimlilik denildiği zaman akla insanı gücüne ve yeteneğine göre bir işe koşmak gelirken, sanayi devriminden itibaren buharın devreye girip üretim sürecine hız getirmesi insanın da mekanik bir üretim aracı olarak algılanmasına sebep oldu. Frederick Winslow Taylor (düşünceleri daha sonra Taylorizm terimine kaynaklık etmiştir), insanı adeta mekanik bir üretim aracı olarak görmektedir. Bugünkü terminoloji ile, işletmeleri kapalı bir sistem olarak algılamakta ve ekip çalışmasını göz ardı ederek çalışanları sürekli aynı işi yapan tek bir bireye indirgeme amacı gütmektedir. *“Ormanlarımızın yok olduğunu, su kaynaklarımızın heba edildiğini, topraklarımızın sellerle denize aktığını, kömür ve demir madenlerimizin tükendiğini gözlerimizle görmekteyiz. Ancak beşerî kaynakların günden güne dikkatsiz, yanlış ya da diğer bir ifade ile verimsiz olarak yönetilmesi sonucu israf edilmesi hem daha az göze çarpmakta hem de bu konunun önemi yeterince takdir edilmemektedir.”* cümlesiyle üretim sürecinde verimliliğe atıf yapmıştır (2007; 1). Taylor'a göre birçok işyeri, geniş ölçekli gayri insani teknolojiler olarak görülebilecek bürokrasilerdir. İçlerindeki sayısız kural, düzenleme, kılavuz, pozisyon, komuta zinciri ve hiyerarşi insanlara o sistem içinde neyi nasıl yapacaklarını dikte eder. Dört dörtlük bir bürokrat neyin yapılacağı üzerine çok düşünmez; sadece kuralları takip eder, gelen işlerle ilgilenir ve yaptığı işi sistemin sonraki durağına geçirir. Çalışanların artık gerekli formları doldurmaktan fazlasını yapmaya ihtiyacı yoktur, çünkü bugünlerde genelde işler bilgisayar ekranlarında yapılmaktadır (Taylor, 2007).

Platon'un mağara alegorisine göre; felsefeden yoksun olanlar, bir mağarada bağlandıkları için yalnızca tek yöne bakabilen, arkalarında ateş ve önlerinde bir duvar bulunan mahkûmlarla karşılaştırılabilirler. Duvar ile mahkûmlar arasında hiçbir şey yoktur. McDonaldlaştırılmış okullarda da düşünme eğitimi verilmediği ve sorgulamayan bireyler yetiştirme amacına yönelik bir eğitim-öğretim içeriği benimsendiği için, mağara alegorisine benzeyen bir tür simüle edilmiş sınıflarla tanışıyoruz. Verimliliğin salt niceliksel yönünün önemsendiği bu ortamlar, simülasyon teorisindeki gerçek dünyayla sanal dünyanın ayırt edilemediği tartışmalı gerçeklikle bazı ortak noktalara sahiptir. Descartes gerçekliğin farkına varmanın tek yolunun her şeyden şüphe duymak olduğunu savunur. Şüphe ettiğinden asla şüphe edemeyeceğine inandığını şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde ifade etmiştir. Duyular, mağara alegorisi gibi gerçeğin sadece karanlıktaki gölgeler olabileceğine insanı inandırabiliyorsa mevcut andaki her şey de bir yanılsama olabilir. Ancak her şey yanılsama bile olsa insan kendi düşüncesinin varlığından şüpheye düşemez. Düşünebiliyorsa zaten vardır ve bu varlık reddedilemez. Dolayısıyla insan düşünüyorsa vardır. Tesadüfe bakın ki McDonaldlaştırılmış okullarda ilk yok edilen

becerilerden birisi şüphe duymaktır. Buradan yola çıkarak şüphe duymayan bireylerin düşünme becerisini de ciddi anlamda aşındırdığını göz önünde bulundurduğumuzda McDonaldlaştırılmış eğitim olgusunu daha iyi anlamamız mümkün olacaktır.

McDonaldlaşmanın verimlilik vurgusu, Taylorizmin insanı mekanik üretim aracı olarak görmesine benzer bir şekilde, belirli bir amaç için en uygun araçları seçmek üzerine yapılır. Bu şekilde tüketiciler asgari çaba harcayarak ihtiyaçlarını daha kısa sürede karşılama fırsatı yakalar. Taylorizmle de uyumlu bir şekilde çalışanlar görevlerini daha hızlı biçimde yapabilir. Bu durum yöneticilerin de işine gelir. McDonaldlaşmanın verimlilik ilkesi, müşteriye dahi iş yaptırabilecek bir biçime bürünmüştür (Ritzer, 2011). Eğitimin McDonaldlaşmasında da benzer bir durum göze çarpmaktadır. Okula gelen öğrenciyi ilk karşılayan şey okulu dış dünyadan ayıran engellerdir (Duvar, büyük ve sağlam kapılar, güvenlik görevlileri ve hatta çelik ve dikenli teller). Öğrenci okula girer girmez kesin kurallar ve en ince ayrıntısına kadar hesaplanmış bir disiplin anlayışıyla karşılaşır. Otorite hemen kendisini belli eder. Çocuklar liseden mezun olana kadar her gün sıraya girer ve sınıflarına bu şekilde giderler. Okullarda her şey zil sesiyle başlar ve biter. Binanın içi fast-food restoranlarına benzer şekilde tasarlanmıştır. Öğretmenlerle öğrenciler arasındaki iletişim ders saatinde ve sınıflardaki ast-üst anlayışıyla tek taraflı bilgi aktarımı şeklinde somutlaşır. Çocuk, okula girdiği andan itibaren otoriteye boyun eğmek, doğal olarak başkalarının isteğini yerine getirmek yönünde eğitilir ve bunun sonucunda yetişkin yaşamında yönetici sınıfın işine yarayan düşünce alışkanlıklarına sahip olur (Spring, 2017).

Dünyada gelişen teknolojiyle beraber eğitim alanı da bundan payını almıştır. Postmodern dönem ile beraber hayatımıza yeni ve alışılmadık kavramlar girdi; e-öğrenme, McÖğrenci, McÖğretmen, McProfesör vb. Carroll'a (2013) göre, e-öğrenme de McDonaldlaşmış bir öğrenme türüdür. Sonuçta önlerine hazır bir şekilde sunulmuş bilgiler ve bu bilgileri aramak veya keşfetmek için sarf edilmeyecek bir çaba var. Bu nedenle, öğrenciler artık eğitim sisteminde farklı bir rol oynamaktadır, yani öğrenciler bilgiyi keşfetmez, sorgulamaz ya da aramaz, bunun yerine hazır ve paketlenmiş olanı tüketirler. Carroll, e-öğrenmenin yalıtılmış bir deneyim olduğu gerçeğinden endişe duyuyor. Ayrıca, e-öğrenmenin öğrenme ve eğitim kurumunun kendisi üzerindeki bilinmeyen etkilerine ilişkin tereddütlerini dile getiriyor. Carroll'ın bir başka endişesi de, mevcut çalışmaların "öğrenme sürecini anlamaya" değil, bunun yerine kullanılan teknolojiye daha çok odaklanmasına yöneliktir. Carroll için endişe olarak tanımlanan her şey, eğitimin McDonaldlaştırılmasının tezahürleridir. Arabaların giderek daha fazla insan tarafından erişilebilir hale gelmesiyle, arabaya servis konsepti fast-food restoranlarının ortak özelliği haline geldi. Ayrıca, gıdaların evlere veya tüketicilerin tercih ettikleri yere hızlı bir şekilde ulaştırılması giderek daha yaygın ve beklenen hale geldi. Günümüzde e-öğrenme ile günlük hayat arasında paralellikler kurmak oldukça kolaydır. İnternet erişiminin, ev bilgisayarlarının ve tüm e-araçların sıradan ev eşyaları haline geldiği bir dönemde yaşıyoruz. Dolayısıyla "eğitim" in sadece "satış noktası" olan eğitim kurumu dışındaki yerlerde verilmesi mantıklı olacaktır. McPeople yiyeceklerini bir pencereden alır ve arabada ya da evde yer. Yemek yemek eskiden bir sosyalleşme biçimiydi, ama şimdi tek başına bir deneyim; E-öğrenme yoluyla öğrenmeye olan tam olarak budur. E-öğrenci, e-öğrenme aracında veya teknolojisinde kendisine sunulan belirli taleplere sahip olmayı bekler. Ve belirli bir düzende olmaları gerekir. Bir programın veya aracın daha yeni bir sürümüne her zaman ihtiyaç vardır. Görünmez eller teknolojisinde o kadar da görünmez değildir; bir süre sonra eski sürümün yeni sürümle uyumlu olmadığı ve olmayacağı anlaşılır. Bu nedenle, McPeople'in artık E-McPeople'in yeni E-versiyonunu satın almaktan başka seçeneği yoktur. Aynı şekilde McPeople, önceden paketlenmiş yemeklerini McDonalds'tan satın alıyor ve e-öğrenme paketlerini hiçbir seçenek olmaksızın alıyor. Bazı McPeople tuşları çöpe atıyor. Bazı e-

öğrenciler/kullanıcılar Moodle'ı yalnızca ders materyallerini yüklemek için kullanırken diğer komutları kullanmıyor (Carroll, 2013).

Ayrıca üniversiteler, öğrencilere uydu kampüsler ve hatta daha da önemlisi uzaktan eğitim sınıfları sağlayarak verimliliği artırmaktadır. Nasıl fast-food restoranlarının açık pencereden hizmet vermeleri daha verimli ve kârlı ise; üniversitelerin öğrencilerine kendi mekânlarında ders vermeleri çok daha kârlıdır. Aynı şekilde, öğrenciler bilgisayarda egzersizleri yaparak ve bilgisayarın onlar için cevapları kontrol etmesini sağlayarak kendi çalışmalarını "yürütebilirler". Aynı şekilde, McDonald's'ın müşterileri, McDonald's'ın kendi masalarını taşıyan ücretsiz çalışanlarıdır. Self servis fikri her zamankinden daha fazla yayılıyor. Örneğin, üniversite web sitelerinde ders seçme, kontenjan durumu ve ders ücreti ödeme seçenekleri her geçen gün artmaktadır. İnsanlarla teması ortadan kaldıracak şekilde seçeneklerin sayısı artıyor. Bu şekilde müşteri hizmetleri temsilcilerinin yerini makineler alıyor ve öğrenciler para almadan işlerini kendileri hallediyor. Sonuç olarak, üniversiteler daha fazla kar ediyor (Margolis, 2004).

Hesaplanabilirlik: Az sürede çok üretme ya da elde etme.

Okulda, öğretmenler çocuklardan ne ister?

Gatto (2016), keskin bir düşünce olmasına rağmen eğitimin bir bilim laboratuvarı olduğu yolundaki teşbihin aptallara mahsus bir oyun olduğu tezini savunuyor. McDonald öğrenme modeli, kalite ve nitelikten çok nicelik ve iş gücü ile ilgilendiğinden, belirlenen iş modelleriyle düzgün bir şekilde iç içedir. Gatto bu tezi destekleyecek nitelikte bir düşünce belirtmiş; “Okullaşma çocuklarınızı sadece işçi ve tüketici konumuna sokar.” Gatto’nun bu kadar iddialı bir düşüncede bulunmasına şaşırılmamalıdır. Zira son yıllarda işçi sınıfında ortaya çıkan tatminsizlik ve memnuniyetsizliğin temel sebeplerinden birisi de eğitimin McDonaldlaşmış olmasıdır. Çocuklara okullarda eğitim adı altında dayatılan kurallarla işçilere fabrikalarda koyulan kurallar temelde çok benzerdir. Az sürede çok soru çözme-mümkün olan en az sürede en fazla üretim yapma, zamanla yarış, hata yapmama zorunluluğu, standart hale getirilmiş testler-standardize edilmiş üretim süreci, başarının tek ve en etkili yolu olan zaman planlaması, yaratıcılığa kapalı süreç ve her yerde (okulda, evde, sokakta, fabrikada, hastanede, orduda, hapisanede, alışveriş merkezlerinde, fast-food restoranlarında) rastlanan standart yaşam örnekleri. Gatto başta olmak üzere pek çok teorisyen, (Ken Robinson, George Ritzer, Paulo Freire, Ivan Illich, Noam Chomsky, Joel Spring, Michel Foucault) Sanayi Devrimi’nden sonra eğitim sisteminin baştan aşağı değiştirildiğini ve fabrikalarda ihtiyaç duyulan işçileri yetiştirme görevinin okullara verildiğini iddiası üzerinde ortaklaşmaktadır.

Modern dünyada insanların sosyal ilişkilerden kaçarken en iyi buldukları yerler fast-food restoranları olmuştur. Toplumun çoğunluğu fast-food restoranlarındaki hızlı yaşama alışınca diğer sektörler de talep doğrultusunda verimli işleyebilmek için değişmek zorunda kalıp yeteneklerini yitirirler. Amaç en kısa sürede en fazla ürünü tüketiciyle buluşturabilmektir. Bu sürecin her saniyesi özenle hesaplanıp kayıt altına alınır. Hareketlilik fast-food kültürünün en önemli özelliklerinden birisidir. Restorana giren herkesin her adımı hesaplanmıştır. Her adımda özgürlüğünüz elinizden alınır. Öte yandan işinizin ne zaman biteceği neredeyse kesin olarak belirlenmiştir. Çünkü her bir adım en ince ayrıntısına kadar hesaplanmıştır. Bu sebeple McDonaldlaştırılmış dünya bireyler için yönsüzleştirici, bu dünyadan kazanç elde edenler açısından ise kutup yıldızı misali (Öztürk, 2019). Horkheimer (1939), bütün teknolojik gelişmelere rağmen insanın düşünme ve hareket tarzının sanıldığı kadar gelişmediğinin anlaşılmasının zor olmadığını ileri sürer. Modern zamanların, önceki dönemlerin insanların eylemlerinin altında yatan canlı bilinç ve inanç temelli özelliğinden daha farklı ve çok daha mekanik bir dünyaya evrilme aşamasında olduğunu savunur. Teknolojik ilerlemenin, eski

yanılsamaları daha sağlam bir şekilde sağlamlaştırmayı ve aklın müdahalesi olmadan insanların zihnine yenilerini sokmayı daha da kolaylaştırdığını savunur.

McDonalddlaşmanın oluştuğu diğer sektörlerden birisi de eğitim sektörüdür. Fast food restoranları, insanların orada kalmak isteyecek kadar konforlu hissetmelerini engellemek üzere tasarlanmışken, okullar öğrencileri mümkün olan en uzun sürede ve sıralarda hareketsiz oturtmak üzere tasarlanmıştır. Ne var ki hem bu restoranlar hem de okullar aynı amaca hizmet etmektedir. Peki bu nasıl mümkün olmaktadır? Eskiden öğrencilere eğitim, konunun uzmanları tarafından yetenekleri ve eğilimleri dikkate alınarak verildi. Bu yöntem öğrenciler için iyi bir yoldu fakat çok emek istediği için öğretmenler için verimsizdir. Öğrenci sayısının artması ile birlikte deneme sınavları popüler hale geldi. Denemelere not vermek, sınavı yapanlar için tek tek sözlü sınavı yapmaktan daha verimli iken öğrenciler için verimsiz oldu. Buna karşın okulda öğretilenlerin çoğu, çocukların dünyasıyla ilgili değildir. Alakalı olduğunda da sıklıkla öğretilmez, böylece anlamı kalmaz. Çocuklar, kendi dünyalarında öğrendiklerinin okulla bağlantılı olduğunu kabul etmezler (Glasser, 2016). Hızlı yüzeysel ama işlevi yerine getiren zihniyet ile bugün bazı uygulamalar ile Savaş ve Barış'ı bir oturuşta dinleyebilmek mümkün oldu. Peki buradaki sorun nedir? Sistemin pek çok avantajı varken hem de. Fakat tüm alanlara sirayet etmesi insanı daha çok şeye ulaştırdığı için daha mutlu kılmıyor. Ritzer (1998), bu düşünceye istinaden şu düşünceyi beyan ediyor; fast food restoranları insanların hareket halinde olmayı tercih ettiği ve bu hareketlerin kısıtlı bir şekilde yapıldığı mekânlardır (167).

Bilginin kavrama biçimi üzerinde bir dizi olumsuz etkisi vardır. Çünkü Taylorizm, bilgiyi alınıp satılabilen ve yalnızca satın almaya gücü yetenlerin erişebildiği bir meta olarak sunulması gereken bir niceliğe dönüştürür. Ayrıca, metalaştırılmış bilgi zorunlu olarak ölçülebilir, tanımlanabilir ve değerlendirilebilir olmalıdır. Koronavirüs pandemisiyle birlikte bilginin metalaşması bilinen sınırlarının ötesine geçti. Pandemi ile birlikte uzaktan eğitim adeta bir zorunluluk haline geldi. Bununla birlikte dünya genelinde hemen hemen bütün eğitim kurumları, pandemiye fırsata çevirerek uzaktan eğitimi kalıcı hale getirmek için çok kısa sürede ciddi adımlar attı. Kurumlar uzaktan eğitim altyapısına ciddi yatırımlar yaptı. Pandemiye kadar çok sınırlı olarak kullanılan uzaktan eğitim teknolojisi küresel ölçeğe yayıldı. Bu durum hem öğretmenlere hem de öğrencilere ev ortamında eğitim almanın tadını çıkarma fırsatı verdi. İlkokul, ortaokul, lise ve üniversite gibi eğitim kurumları uzaktan eğitimin avantajlarından faydalanırken, kâr amacı güden eğitim kurumları da özellikle sertifikasyon eğitimini daha sayısallaştırılabilir hale getirerek uzaktan sertifika programlarını yürütme işine girdiler. Uzaktan eğitim, mesafeleri ortadan kaldırarak fiziki koşulları tamamen esnetip insanların evlerinden istedikleri sertifikalara ulaşmalarını kolaylaştırdı. Gerekli sertifikayı almak için uzun mesafeler kat edip konaklama seçeneklerini değerlendirmek zorunda kalan insanlar uzaktan eğitim sayesinde kendilerinden istenen tek kalem ücreti hiç sorgulamadan ve düşünmeden ödeme kolaylığını benimsediler. Böylece pandemi gibi küresel bir felaket bile teknoloji sayesinde eğitimi kapitalist piyasaya uyumlu hale getirerek hizmet alanları ve verenleri sanal dünyada buluşturarak yaşattığı kötü izleri silebildi. Böylece bildiğimiz anlamdaki eğitim kalan son metalaşmamış bölümünü de kaybederek ciddi anlamda piyasalaşarak metalaştırıldı ve parayla alınıp satılabilir hale geldi.

Aynılaşma ve Öngörülebilirlik

Okuma nedir? İnsanlar neden ve ne okurlar? İnsanlar farklılaşmak için okurlar. Kendilerini korumak ve kendi olmaya devam etmek için okurlar. Aynılaşmamak ve nesneleşmemek için okurlar. Zira aynılaşma, kendini ifade etmeye veya yaratıcılığa yer bırakmayan ve eleştirel düşünmeyi bastıran bir olgudur. Aynılaştırmanın yaygın olduğu toplumsal sistemlerde; niceliğe

yapılan vurgu, eğitim olarak hem sürecin hem de sonucun niteliği üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Öyle ki mezunlar, yeni çalışma yöntemlerini değerlendirmek veya tanıtmak için yeterli donanıma sahip olmayabilir. Bu bağlamda şunu diyebiliriz; diplomalar üretim bandından geçmiş ve kendisini/kendilerini kanıtlamış bireyler veya kitlelerin çoğunda sertifika denen bir belgeye dönüşmektedir. Sertifika programını başarıyla tamamladıktan sonra artık kişisel birikiminize yapacağınız hiçbir katkı kalmamıştır (Illich, 1985). Mesela öğrenciler için hesaplanabilirlik bir yandan yanlış yapma korkusunu yenmeye çalışmak, mücadele etmek öte yandan en kısa sürede en fazla soruyu doğru olarak yanıtlama baskısına boyun eğmeme mücadelesi vermektir. Karşısında her zaman aynı türde ve vasat sorular gören bireyler yaratıcılıktan uzak test sorularıyla adeta dar bir odaya hapsedilmiş mahkumlar gibidir. Belli mesafeden sonra gençlerin yaratıcılık duygusunun kaybolmasına sebebiyet veren bir olgu açığa çıkar. İyi olanın kazanıp diğerlerinin öldüğü sert filmlere benzer bir duruma benzetebiliriz. Güçlü olan, ayakta kalan kazanır ve yaşar. Bir yanda hata yapmayı teşvik eden girişimciler, öte yanda hata yapma korkusuna alış(tırıl)mış gençler. Tamamen çelişkiler dizisi içerisindeyiz. Gençlerin de yetişkinlerin de yaratıcılığını öldüren, herkesi aynılaştıran bir süreç. Başarının sadece bu şekilde ölçüldüğü bir anlayış. Sadece herkesi değil her şeyi de aynılaştıran bir süreç. McDonaldlaştırma kavramının köküne indiğimiz zaman “aynılaştırma” kavramıyla karşılaşırız.

Aynılaştırılmış eğitim sisteminde verimlilik ve etkinlik yeniden tanımlanır. En kısa yoldan soruları çözen kazanır. Zamanı kazanan her şeyi alır. Basit bir denklem. Olay tamamen kazan ya da kaybet üzerine kuruludur. Üzerinde saatlerce konuşulur. Her şey sayısallaştırılmalıdır. Çünkü aynılaşmak sayısallaşmayı önkoşul olarak gerektirir. Özneler sayısallaştıkça aynılaşır. Farklılıkları ortadan kalkar. Kalkmalıdır. Bu sistemde çeşitliliğe yer yoktur. Herkes ve her şey sayısallaştırılmalıdır. Çünkü sayısallaştırılan basitleşir de. Bunu yaparken keyif de almalıdır. Ya da başka çaresi yokmuş gibi hissetmelidir. Hesaplanabilirlik irrasyoneldir. Bireyleri birbirinden farklı beyinlerin standartlaştırıldığı yani bütün farklılıklardan arındırılıp aynılaştırıldığı bir ortamda başarılı olmaya zorlamak ve her türlü terimin içinin boşaltıldığı bir sonuca ulaştıkları için kutlamak onların başarısını değil bu kadar büyük ve muazzam bir çeşitliliği yok etmeyi kutlamak anlamına gelir. Sadece niceliğe odaklanmak niteliğe zarar verir. Hammadde girer işlenmiş ürün çıkar. Düşünen farklı beyinler girer başarı odaklı aynılaştırılmış ve öngörülebilir nesnelere çıkar. Paradoksal bir şekilde, daha ileri bir araçsal rasyonalizasyon süreciyle modası geçmiş hale gelene kadar aşağı yukarı aynı becerileri talep eden çok sayıda iş bu nesneleşmiş bireylerin emeğine talip olur. Mevcut yükseköğretim anlayışı evrensel boyutta 'fırsat yaratmak'tan uzak, “Eğitimin yarım kalan gelişmemizin değil, kalıcı yetersizliğimizin sembolü haline geldiği” bir sürece hizmet etmeyi amaçlamakta ve sayısallaştırılmış bireylerin sayısallaştırılarak nesneleştirilmiş verilerini potansiyel işverenlerin hizmetine sunmaktadır. İstatistik biliminden de faydalanan sermaye sınıfı, işçi alırken onların puanlarına, sınıf derecelerine ve mezun oldukları üniversitenin sıralamasına bakarak karar verme ayrıcalığına sahip olmaktadır. Mesleki sahibi olma olasılığını arttırmak isteyen öğrenciler ise, bir dizi farklı dereceyi sertifikalarla toplama gayretine girmektedir. Böylelikle işverenlerin, dereceler kalabalıklığını görüp adaya daha nitelikli bir iş teklif edeceklerini umarlar. Referans mektupları önemli olsa da, bunların yerini çoğunlukla sayısallaştırılmış puanlamaların standart formları almıştır (Örneğin “sınıfın ilk %5’i” veya “25 kişilik sınıfta 5. kişi”) (Illich, & Verne, 1976, 148).

Dünyanın her yerinde aynı şekilde yapılan, inşa edilen okullar, bu okullarda eğitim gören, birbirinden farklı dilleri konuşan, ırkları ve renkleri farklı ama gördükleri eğitim aynı olan

milyonlarca hatta milyarlarca öğrenci birbirinden farklı dillerde eğitim vermesine rağmen öngörülebilir bireyler yetiştirmektedir. Aynı standartlaştırılmış testlerle başarıya ulaşmak için çabalayan yığınlara ve küresel ölçekte birbirinden farklı düşünmeyen ve yaratıcılık becerileri ciddi anlamda aşındırılmış nesillere tanıklık ediyoruz (Ritzer, 1998, 157). Eğitimin bütün dünyada aynılaşması insanoğlunun varlığı için tamamen bir tehdit niteliğindedir. Dünyada bütün milletlerin bir ideali vardır. Eğitimin aynılaşması halinde milletlerin idealinin yok olması demektir. Çünkü; milletlerin ideallerinin aktarılmasındaki en büyük etmen eğitimidir. Şunu unutmamalıyız; insanları insan yapan, öteki canlılardan ayıran tek şey ideallerdir. İnsan idealler için ölebilen tek varlıktır. Hiçbir hayvan idealler için ölmez. Çünkü, idealleri yoktur. Hayvan ancak kendisini ve yiyeceğini korumak için mücadele eder. İnsan ise belirlediği hedefler doğrultusunda mücadele eder (Atsız, 2011). Bunu da ideallerinin kaynağı olan değerlerinden güç alarak yapar. Ancak McDonaldlaşan eğitim sektörü artık hiçbir değere uygun değil. Bu konuda herkes aynı fikirde olmayabilir. Ama asıl yanlışlık bu kurumlarda değil, bizzat bizdedir. Kurumlarımızı ürettiğimiz yetenekleri yitirdiğimiz için bizzat eğitim kurumumun kendisini yitiriyoruz (Nietzsche, 2020). McDonaldlaşmış okullar için hazırlanan eğitim-öğretim programlarını açıktan açığa vasat zihinler yetiştirmek, çocuğun iç dünyasını tarumar etmek, öğrencilerin liderlik vasıflarına olmalarını engellemek yumuşak başlı ve yetersiz vatandaşlar yetiştirmek üzere tasarlandığını iddia edebiliriz.

Kontrol ve Rasyonelliğin İrrasyonelliği:

Farklılaşan Dünyalar

McDonaldlaşan eğitimle birlikte öğretmenin ve öğrencinin rolleri de keskin bir şekilde değişmeye başlar. Sınıf içerisindeki yeri ve rolü kesin çizgilerle belirlenen öğrenci bir süre sonra bir ikileme karşı karşıya kalır. Okuldaki kesin sorular ve kesin cevaplarına, yani doğru cevapların güvenli, tanıdık ve kolay yollarında devam etmeye karşılık, yorumlar ve düşüncelerin yabancı yollarına sapmaya cesaret edebilmek. Bu öneriye karşı çıkan öğrenciler, kesin sorulara kesin ve doğru cevap vermek suretiyle okul dünyasındaki güven hissini kaybetmemek için, kendi yaşamlarıyla okul yaşamını birbirine karıştırmak istemezler. Okulla gerçek hayat arasına örülen duvarlar vardır. Bu duvarlar yüzünden öğrenciler iki farklı hayat yaşamak zorunda kalıyorlar. Cevapları belli sorular öğrencileri de öğretmenleri de rahatlatıyor ve herkese bir konfor alanı yaratıyor. Konfor alanına alışılması durumunda öğrenci tembelliğe yöneliyor ve okula karşı aidiyet hissi yok olmaya başlıyor. Aslında öğrencileri okula bağlayan ve onları okulda öğrenmeye sevk eden etken aidiyet hissidir. Okul dışındaki hayatını okula karıştırmayan öğrenci, cevabı belli sorularla öğretim kadrosunu rahatlatırken eğitimciler (?) de başı-sonu belli ders programıyla güvenli eğitim (???) vermenin tadını çıkarıyor. Okul ve öğretim kadrosu çocukların dünyasında öğrendikleriyle ilgilenmezken, çocuklar da okulda öğrendikleriyle ilgilenmiyor. İki tarafın da bildiği ancak kavramsallaştırarak somutlaştırmak istemediği yazılı olmayan bir anlaşma yürürlükte. Bu uzlaşının sebebi, anlaşma bozulursa ortaya çıkacak tablodan hoşlanmayacak ve hatta söz konusu tablo karşısında dehşete düşme ihtimali olabilir. Zira her iki taraf da konfor alanından çıkmak zorunda kalacaktır. Öğrenciler üzerinde denetimi arttıran, bunu yoğun bir şekilde uygulayan ve taviz vermeyen yönetim anlayışının elindeki en önemli ölçme ve değerlendirme gücü sınavlardır. Bu sınavların her sene aynı dikkat ve titizlik, eğitimin diğer alanlarındaki disiplinsizlik veya gevşeklikle ya da kuralsızlıkla çok büyük bir tezat oluşturacak şekilde taviz vermeden ve kurallara uyularak yapma süreci tıpkı McDonald tipi fast-food restoranlarındaki sıkı kurallara benzemektedir. Bilgisayar teknolojisinin de desteğini arkasına alan McDonald tipi fast-food kültürü niceliği en önemli etken haline getirmiştir. Test tipi sınavlarda başarılı olan öğrencilere verilen payenin bir

benzeri en fazla burger satan ve dolayısıyla şirketi en çok mutlu eden çalışanlara verilir. Okulların seçkin lise ve üniversite kazanan öğrencilerinin sayısıyla övünmesine benzer bir şekilde restoranlar da şirketin kâr payına en fazla katkıyı sunan çalışanlarını, bu katkıyı sunmaya devam ettiği sürece, ödüllendirir.

Tipik bir McDonald's müşterisinin yüksek kaliteli bir yemek alamayacağını bilmesi gibi öğrenciler de okullarda sınavlara hazırlanmak için gerekli bilgileri almanın dışında bir kazançlarının olmayacağına inandırılmışlardır. "Kimse o hamburger köftelerinde ne olduğunu tam olarak bilmemektedir. Hadi bununla yüzleşelim. Kimse Mcdonald's ekmekleri arasında neyin olduğunu düşünmüyor. Satın alır, yersiniz, çöpünüzü atar ve yalnız kovboy gibi uzaklaşıp gidersiniz" (Ritzer, 1998,). Yemek yediğinizi zannederken aslında sıkı sıkıya kontrol altında tutulan bir ortamda farklı bir kültüre uyum sağladığınızı fark etmiyor olmanız irrasyonelliğin rasyonelleştiğinin bir göstergesidir. Bildiğiniz ve alışık olduğunuz dünyadan başka bir dünyaya geçmekte olduğunuzu fark etmeniz oldukça zordur. Amerika Birleşik Devletleri, San Fernando Valley Eyalet Üniversitesi'nde yapılan bir oylamada öğrencilerin %60'ı okulda yaptıklarıyla, daha sonra yapmak istedikleri arasında hiçbir ilişki göremediklerini söyledi. Bu bağıntı yoksunluğundan üzüntü duyuyor ve yakınıyorlardı. Bu durum kampüslerde öfkeye ve üniversite eğitimini sorgulamaya yol açarak öğrencilerin üniversitede geçirdikleri uzun yılların boşa geçtiği şeklinde bir duyguya ve pişmanlığa kapılmalarına sebep olmaktadır. Öğrencilere yaşamları ile ilgisi olmayan konuların öğretilmeye çalışılması ve bunun adeta dayatılması öğrencilerin okula ve eğitime ilgilerini kaybetmesine ve başarısız olmalarına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra okullardaki eğitim sürecini ve hedeflerini planlayan karar alıcıların özgüvenle hareket edip karşılarındaki öğrencilerin kişiliklerini ve özgür iradelerini hiçe sayması karşısında bu öğrencilerin alınan kararlardan memnuniyetle bahsedebileceklerini düşünmek oldukça yanıltıcıdır. Çünkü kendileri için anlamı olmayan şeyleri hiçbir öğrenci öğrenmek istemez. Buna direnir ve bunu bir zaman kaybı olarak değerlendirerek eğitim alıyormuş ve öğreniyormuş gibi yapar. Buna karşılık heyecan çocukların yaşamında öylesine önemlidir ki sınıfta da bulunmalıdır. Gülmek, bağırarak, yüksek sesle cevap vermek ve hatta ağlamak iyi bir öğrenme deneyiminin bir parçasıdır ve her sınıfta duyurulmalıdır. Tamamen sessiz, düzenli ve heyecansız bir sınıf nadiren öğrenir; sessizlik ve düzen gibi özelliklerin eğitimde yeri yoktur. Bu gibi sınıflar okulla Dünya arasındaki köprüyü kurarken yarardan çok zarar vermektedir (Glasser, 2016). Buna karşılık fast food restoran zincirlerinin (McDonald's, Hardee's, Carl's, Burger King, Jack in the Box, KFC, Taco Bell, 7-Eleven) hamburger menülerini büyütürken niceliği ön plana çıkarma çabasına benzer bir şekilde testlerden yüksek puan alan öğrencilerin başarılı sayılması örneğinin paralelinde büyük yemeklerin aynı zamanda sağlığı bozacak içeriklerinin de fazla olmasının başarılı öğrencilerin aslında yaratıcı düşünme, günlük yaşamdaki problemleri çözme ve eleştirel düşünme (üst düzey, bilişsel) becerilerinin olmamasına karşılık gelmesi dış dünyayla okul dünyası arasındaki bağlantıyı kaybetmiş "başarılı" pek çok öğrencinin "başarısı"ni tartışmaya açık hale getirmektedir. Buradan hareketle okulların esas amacının yeni kuşakları günlük hayata hazırlamak değil, irrasyonelliğin rasyonelleştiği yani her şeyin sıkı sıkıya kontrol edildiği bir ortamda "başarılı" bireyler olarak etiketlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Benzer şekilde niceliğe bu kadar vurgu yapılması hazır yiyecek restoranlarının da müşterilerine nitelikle ilgili bir şey sunmakla ilgilenmediklerini gösterir (Ritzer, 1998). Özellikle bireylerin haz ve farklılık dolu dünyalarında kurulan yapıların, oluşturulan bu sistem ile tamamen ortadan kalkmaya başlaması var olan kültürlerin aynışmaya gideceğine işaret etmektedir. Farklı bir şekilde hareket etme, düşünme ve hissetme biçimlerinin yok olması Fichter'ın "sosyal inşa" tezine aykırı bir oluşumdur. Sosyal inşacılık, insanın bilgiyi bulmak ya da keşfetmekten çok inşa ettiğine ya da ürettiğine inanır. Sosyal

inşacı bir yaklaşım benimsediğimizde her bireyin yaşam deneyimlerine değer veririz ve özellikle sosyokültürel değerlerin etkisiyle, bir durumu her bireyin farklı deneyimleyeceğini biliriz. Her bireyin biricik ve farklı bir gerçeklik algısı olduğunu kabul ederken tüm bu gerçeklikleri anlamaya dilin kullanımıyla başlarız. McDonaldlaşmaya bu kapsamda baktığımızda kişisel özerklik olgusunun hiçe sayıldığını, farklılıkların zenginlik değil tehdit olarak algılandığını görmekteyiz. Eğitim bağlamında değerlendirecek olursak; bugünün öğrencileri, karşımıza, gerçeklerle ve gerçek dünya problemleriyle dolu bir ortamdan seçilip deneyimlerle donatılmış olarak çıkmamaktadır. Birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış iki farklı dünyada birden yaşamaya çalışmakta ve bunu yaparken de ciddi anlamda duygusal yoksunluk yaşayarak üst düzey düşünme becerilerinin körelmesine izin vermektedir.

Neden okul çocukların dünyasında öğrenilenlerle ilgilenmez? Okulların çocukların aslında çok zengin olan ve bu zenginliğini mutlaka koruması gereken dünyasıyla bağ kurmaktan kaçınmasının sebepleri nelerdir? Kendi dünyasını yeni bir dünyaya uydurmaya çalışan öğrenciler, acaba kendisini çok özgür hissettiği, eğlence dolu, yaşamaktan büyük keyif aldığı ve asla paylaşmak istemediği özgür hayatını okula ve okulun dayattığı sistemin içerisine taşımak ister mi? Taşınması için bir sebep var mı? Hem yönetim taşınmasına izin verir mi? Kimbilir nasıl bir tehdit algısıyla hareket eder ve doğal olarak bu fikri reddeder. Bu reddedilme o kadar doğal karşılır ki ne yönetim ne de öğrenciler kararı sorgulamaz bile. Neden? Hatta öğrenci böyle bir “ÇILGINLIĞA” kalkıştığı için pişman bile olabilir. Düşünsenize! Belirlediğimiz maddeler doğrultusunda standartlaşmış Mcöğrenciler, Mcöğretmenler veya Mcbireyler yetiştiriyoruz. Bu bahsettiğimiz standartlaşmış Mcolgular, devlet kurumları içerisinde ulus bilincine sahip olan bireylerin yok olması demektir. Uygulanmak istenen bu programa “aynılaştırma” adını verebiliriz. Kimsenin ÇILGIN işler peşinde koşmadığı ya da süper kahraman olmaya çalışmadığı uyumlu ve sakin bireylerden oluşan Alice Harikalar Diyarında temalı masalsı bir ortam. Ve bu ortamda kendisine yer bulan ve öğrencilerin birbirlerinin özelliklerini tanımalarını zorlaştıran bir sürü engelle dolu büyük ve şahsi olmayan yurtlar ve devasa sınıflar. Ayriyeten saatlerin sıkı denetimiyle sınırlanmış büyük sınıflar, profesörleri şahsen tanımayı da hemen hemen imkânsızlaştırmaktadır; en iyi ihtimalle öğrenciler, tartışma derslerinde görev alan asistanları tanırlar hale gelebilmektedirler. Notlar (nitekim öğrenciler eğitimin bu sayısallaştırılmış ölçeğini takıntı haline getirmişlerdir) makinelerin notlandığı bir dizi çoktan seçmeli sınavla alınmakta ve akıllı tahtalara koyulmaktadır. Öğrenciler kendilerini, bilgi tedarik eden ve diploma dağıtan bir montaj hattında ilerlerken üzerlerine bilginin döküldüğü nesnelere ibaretmiş gibi hissetmektedirler. Pek çok öğretmen kadrolu değildir ve yarı zamanlı çalışmaktadırlar ("McKolejlerde" ve "McOkullarda" "McÖğretmenler"); gerek okullar gerek öğrenciler için, yeri kolaylıkla doldurulabilen hizmet işçileridirler. Kavramsallaştırılan, başarıya ve mümkün olduğunca çok soru çözmeye şartlanan öğrencilerin niceliği niteliğe (aslında lezzeti değil sadece doymuş bir mideyi tercih edenlere benzer şekilde) tercih eden müşterilere benzediği "eğitim kurumları". Sağlıksız beslenmenin sağlığı bozması gibi sadece test başarısının bir gencin geleceğini belirlemesinin, onu diğer insanlardan ayıran bütün farklılıklarını yok etmesine yol açan sanayi devrimi sonrası içi tamamen boşaltılan aynı kurumlar. Orta ve uzun vadede sağlıksız ve aynı bireylerden oluşan toplumlar. Çok yemeğin ucuza alınmasına benzer şekilde çok soru çözdüren kurumların pahalı olması. Öğrencilerin genel not ortalaması ile sayısallaştırılabilir sonuçlar üreten hemen hemen bütün sınavlara girebilirler ve alınan sayısal sonuç okul başarısının yegâne göstergesi olarak kabul edilir. Bu rakamlar o kadar işlevsel ve önemlidir ki, üniversitelerin, yüksekokulların ve meslek okullarının, bir öğrenciyi kabul etme kararı alabilmesi için sadece 3 veya 4 rakama bakması yeterli olmaktadır (Ritzer, 1998).

Rakamlar çocuklarımızın geleceğini belirlemede bu kadar hayati bir yere sahipken, ebeveynlerimizin büyük önem verdiği, genellikle her eğitim-öğretim yılının sonunda yapılan ve niteliksel anlamda sonuç alınamayan gelenekselleşmiş sınavlardan eğer bir sonuç alındıysa o da kimin bütün üst düzey düşünme becerilerini en etkili şekilde “kullanmadığı”dır. Bizim düşüncemize göre, bu uygulamaların ve arkasından gelen formalitelerin tek amacı babaların kibir ve gururlarını okşamak, çoğu öğretmenin bencil çıkarlarını tatmin etmek ve bunu yaparken de sınav öncesi çocukları işkence seansına almak, sonrasında ise onların hasta olmasını sağlamaktır. Her anne-baba, kendi çocuğunun toplum içerisinde okulun dâhilerinden biri olarak görülmesini ister ve çok az sayıdaki eğitimli kişi arasındaki çocuğuna gururla bakar; çocuğunun sınav dönemi boyunca çektiği şiddetli işkencenin farkında değildir. Genel olarak bir şeyi değerlendirirken dış görünüşüne baktığımızdan dolayı, vücutta görünürde herhangi bir sıyrık dahi olmadığı için gerçek işkencenin var olduğu düşünülmez. Bu işkence dolaylı yoldan uygulanır. Foucault’ya göre işkence doğrudan da uygulanabilir. Bir insana şunu yapmalısın veya yapmak zorundasın cümlesi bile bir iktidarların doğrudan uyguladığı bir işkencedir. Anne babaların çocuklarına daha fazla çalışmaları ve daha yüksek not almaları için yaptıkları baskı, görünürde işkence olmasa bile, psikolojik bir şekilde devam eden işkenceye örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan bireyler okulların ve eğitim sistemimin bu karanlık yönünü öğrenme hakkına sahiptir. Bu konuda araştırmalar yürüten her yaşta ve her ülkeden, gözlemci ve araştırmacıların çabaları sonucu ortaya çıkan bilimsel verilerin sadece belirli bir sınıfın tekelinde olmaması gerektiği için üniversitelerde devlet tarafından ayrıcalıklı bir azınlığa verilen- daha doğrusu satılan- bilimsel verilerin halka karşılıksız bir biçimde verilmesi ve özellikle ebeveynlerin çocuklarına nasıl bir eğitim verildiğini fark etmeleri gerekmektedir (Ferrer, 2014)

Bu sorunla başa çıkmak amacıyla Kennedy, personel ile ilgili kararlar alınırken kullanılacak yayın sayısında sınırlama yapılmasını önermişti. Önerilen sınırların "sayma ve ağırlığını alma faaliyetlerinin fakülte araştırmalarını değerlendirmenin önemli araçları olarak görme düşüncesini ortadan kaldıracağını" ummuştu. Bunun gibi protestolara rağmen, akademik dünyada nitelikten ziyade niceliğe yapılan vurgunun azaltılmasında önemli bir aşamanın kaydedilemediği ortadadır hatta yakın zamanda, İngiliz akademik dünyasında nicel faktörlere yapılan vurguda büyük bir artış yaşandı. "Üniversitelerin fikstürleri artık araştırma ve öğretimin yanı sıra, topluma katılmayan grupların artan erişimlerinin (etnik azınlıklar, işçi sınıfı öğrencileri) artışıyla notlandırılarak yapılmaktadır. Öncesinde yapılan nitel değerlendirmeler yerine bu ölçütler, sistemi nicel ve dolayısıyla hesaplanabilir hale getirmektedir." (Ritzer, 1998)

Sonuç

İnsanlık ezberine dayalı eğitime geçtikten sonra hafızasını yitirme çağına mı girdi? Yaratıcılığa, plansız-rastgele öğrenmenin- eğitimin yerini alan günümüz eğitim sistemi zaman içinde bugünkü haline evrilirken insanın hafızasını silmeye mi başladı?

Eğitim bireyin anne karnından dış dünyaya çıkması ve bu dünyanın bütün karmaşasıyla tanışmasıyla başlar ve ölünceye kadar devam eder. Bununla birlikte okul, özellikle de ilköğretim, bireylerin bütün farklılıklarının daha erken yaşlarda yok edilmesi amacıyla tasarlanmıştır. Çocuk, hayatının çok kısa bir dönemini oluşturan okul öncesi dönemde, dünya ve yaşam hakkında birçok şey öğrenir. Doğduğunda savunmasız olduğu kabul edilirse; anaokuluna başlayana kadar günlük yaşam problemleriyle başa çıkma konusunda temel düzeyde yeterli yeteneklere sahiptir. Dünya hakkında pek çok şey öğrenmiştir ve genellikle başa çıkılabileceğine inanmaktadır; çevre şartları ne olursa olsun geleceği konusunda iyimserdir. Problem çözme becerisini yaparak-yaşayarak öğrenerek geliştiren birey, hafızasına somut ve

pratik bilgiler kaydetmektedir. Özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra baştan aşağı değişen okul yapısı, bu sürece müdahale etmekte ve mantıklı ve sonuç veren hayat hazırlanma sürecini

bireylerin elinden alarak adeta onlarda hafıza kaybına sebebiyet verecek bir içerikle varlığını daha da pekiştirmiştir. Çocukların problem çözme kabiliyetlerini körelten bu eğitim anlayışı, onları problem çözme odaklı düşünmeyip problem yaratma odaklı düşünmeye zorlamaktadır. Böylece yaratıcılığa önem veren plansız-rastgele- öğrenmenin yerini çocukların hafızasını ezber bilgilerle doldurmayı tercih eden ve bir anlamda onlarda hafıza kaybı yaratan eğitim anlayışı almaktadır. Yeni nesil öğrenciler sorun veya problemlerle karşılaştıklarında problemi görmezden geliyorlar. Okulda karşılaştıkları problemlerle günlük hayatlarında karşılaştıkları problemler birbirinden çok farklı olduğu için, çocukların sorun odaklı düşünmelerinden ziyade çözüm odaklı düşünmelerini sağlayan Pestalozzi eğitim tipi veya kanayan yaramız olan Köy Enstitüleri gibi “iş için, iş içinde, işle eğitim” ilkesi doğrultusunda bir eğitim programı uygulanması mantıklı bir çözüm önerisi olarak görünmektedir. Çünkü neredeyse bütün çocuklar okula başarısızlıkla gelir. Başarısızlık olsa bile bunlar etiketlenmiş başarısızlık değildir; *çocuğun üzerine başarısızlık etiketini yapıştıran sadece ve sadece okuldur*. Çevre ya da aile şartlarına bakılmaksızın çoğunun başarılı bir kimliği vardır. Okulda, onaylanma bekleyerek, gençliklerine güvenerek, öğretmenlerinin ve sınıf arkadaşlarının sevgi ve saygısını kazanmayı istemektedirler. Bu iyimser görüşü yok etmek özellikle ilkokulların en önemli sorunlarından (Glasser, 2016).

Ezber yarışı içerisinde sokulmuş öğrencilerin oluşturduğu bir toplumun, bu yapıyı kurgulayan sermaye çevrelerine hizmet eder hale getirilme hedefi karşısında yapılabilecek yegâne şey kendi içinde işgören yeni bir insan tipini yetiştirebilmektir. Eğitim, politik aklın vücut bulduğu kritik öneme sahip kurumların başında gelmektedir ve politik özgürlüğün varlığını şiddetle gerektirmektedir. Ancak bireyin eylemlerine, kaçıışı olmayan, içselleşmiş bir otorite kılavuzluk ediyorsa politik özgürlüğün çok az anlamı vardır. Politik özgürlüğünü yitirmiş insan modern sanayi dünyasının her şeye yabancılaştığı nesneleş(tiril)miş bir üyesinden başka bir şey değildir. Düşünce ve öğrenmeyi toplumsal değişim ile birleştirerek ideolojik denetimden kurtulmaya çalışmak, nesneleşme tehlikesine çok güçlü ve etkili bir karşılık anlamına gelmektedir. İktidarların toplumsal yapıların tahakkümü ve ideolojik denetimleri üzerindeki etkileri, bireylerin nesne olmaktan kurtulup kendilerinin öznelere haline gelmelerinin önündeki en büyük engeldir. Devlet ve ekonominin gücünü itaatkâr halktan aldığına dair ortak inanç birliği, eğitimin McDonaldlaştırılması'nın itici gücüdür (Spring, 2017).

McDonaldlaşma'nın küreselleşmesinin diğer kültürler üzerindeki ve eğitimin McDonaldlaştırılması'nın da öğrenme, eğitim kurumları, öğrenciler ve eğitimciler üzerindeki etkileri net değildir. Mesele şu ki, hayatın diğer cephelerinin McDonaldlaşması'nın bilinmeyenleriyle eğitimde McDonaldlaşması'nın bilinmeyenleri aynıdır. Bu nedenle, eğitimcilerin ve araştırmacıların, eğitimin McDonaldlaşma'sının etkilerini çok yaygın ve kontrol edilemez hale gelmeden önce incelemeye başlaması gerekmektedir (Hudgins & Richards, 2000). McDonaldlaşmanın hız kazanmasıyla beraber ulusal eğitim sistemlerinin otoriter karakteri oldukça güçlendi. Okulların, ekonomik büyümenin hayati bileşenlerinden birisi olduğunun kabul edilmesiyle beraber devlet okulları piyasaya daha itaatkâr işçiler yetiştirmek amacıyla çok yaygın ve sıkı bir şekilde denetlenen sınav sistemini yürürlüğe koydular. Bu kararın bir sonucu olarak bütün dünyada öğrenciler yıllarını önlerine konulan her şeyi ezberleyerek, nitelikli eğitim veren eğitim kurumlarına girmek için yapılan sınavlara hazırlanarak harcıyor. McDonaldlaşma'nın dört unsurunun da (verimlilik, tahmin edilebilirlik, hesaplanabilirlik ve kontrol) etkin bir şekilde devrede olduğu sınav sisteminde öğrenciler, sınavlardaki bir başarısızlığın hayatlarını karartacağı korkusuyla, artık toplumun iyiliği için

çalışan etkin yurttaşlar olarak hazırlanmıyorlar hayata. Aksine çokuluslu şirketlerin yönetimindeki küresel bir ekonominin soru sormayan işçileri olmak üzere eğitiliyorlar.

1970'lerden beri, bilgisayarların yaygın olarak kullanılmasıyla, öğrenciler nesneleşerek okul kayıtlarının birer “veri”si haline geldiler. Sayısallaştırılarak kontrol edilebilir bireyler ve çözdükleri testler de kolaylıkla analiz edilir ve ülke çapında değerlendirilebilir hale geldi. Öğrenciler eğitim kurumlarının yetkililerinin yargularından kurtulamadıkları gibi, küresel bir ekonomik düzene itaat etmek üzere okullara dolduruldukları gerçeğinden de kaçamıyorlar (Ritzer, 1998). McDonalddlaşma bütün hızıyla ve küresel çapta daha da yaygınlaşarak devam ediyor.

Çok uluslu eğitim şirketleri, Covid salgınının beraberinde getirdiği fırsatlardan da faydalanarak McDonalddlaşmanın küreselleşmesinden gerekli dersleri çıkardılar ve küresel ekonomi için eğitim laflarıyla birlikte, teste dayalı okul sistemlerini destekleyerek güçlerini artırdılar. Bu şirketler, küresel “gölge eğitim” sistemi olarak adlandırılan testlere hazırlanma ve değerlendirme hizmetleri sağlıyor. “Sınav” adlı film, Türkiye'de orta eğitim kurumlarında öğrencilerin nasıl bütün bir öğrenim yılını kâr amaçlı şirketlerin hazırladığı test kitaplarını çözmeye çalışarak geçirdiğini çarpıcı bir biçimde anlatıyor. Küresel çapta test hazırlama, değerlendirme ve yayımlama şirketleri bu işin kaymağını yediği gibi, hükümetlere de danışmanlık hizmeti veriyor. Her ne kadar okullar, toplumsal adaleti sağlamanın ve geliştirmenin birer aracı olsalar da mevcut küresel yönelimde, küresel çaplı şirketlerin kârlarını artırmalarına hizmet edecek itaatkâr işçiler yetiştirmenin ve küresel tahakküm ilişkilerini güçlendirmenin araçları haline getirilmişlerdir (Spring, 2017).

Çok uluslu eğitim şirketleri, insanoğlunun en büyük zenginliği olan düşünsel çeşitliliği bir tehdit olarak algılıyor ve bunları yok edip sayısallaştırılarak aynılaştırılmış bireylerden oluşan bir toplum hayali uğruna ciddi emek ve kaynak harcıyor. Başarının adeta tek ölçütü haline getirilmiş ancak niteliğini neredeyse yarım yüzyıl önce kaybetmiş test tekniği, parlatılarak ve tamamen ticari meta haline getirilerek, yeniden piyasaya sürülüyor. Hayatı en fazla 5 seçenekten ibaret bir teste indirgeyerek “başarıyı değil başarısızlığı” ölçüyor ve karmaşık günlük yaşam problemlerini çözecek donanımdan yoksun bireyleri başarılı ilan ederek ödüllendiriyor. Okul sistemine sahip olduğu eşsiz farklılıklarıyla giren bireyler okuldan aynılaştırılmış ve nesneleştirilmiş yığınlar olarak “mezun” oluyorlar. Böylece bir bilgisayara format atar gibi beyinler de format atılıyor ve adeta hafızasını yitirmiş ve aynılaştırılmış bireylerden oluşan bir toplum yapısı şekillendiriliyor. Kitap okumayan ve okunması istendiğinde bunun sınavlarda kendilerine nasıl bir faydası olacağını soran öğretmen adaylarını okumaya ikna ettikten sonra yeni adaylar gelmesin diye okullardaki öğrencilere ulaşmanın önündeki koskoca engellere rağmen, tam da sahip olduğumuz farklılıkları inatla koruyup onlardan güç alarak yeni bir öğretmen tipine ihtiyacımız var. Bu öğretmen derse başladıktan sonra sınıfı ormana, öğrencileri de ormanda kaybolmuş bir izci grubuna dönüştürecek. Öğretmen meşaleyi taşıyan, öğrenciler de o meşaleyi takip eden izciler olacak. Eğer öğretmen bazı yerlerde çıkış yolunu iyi bir şekilde kavrayamazsa meşaleyi başka bir öğrenciye devredebilir. Bu yapılanmanın adı akademik literatürde “yapılandırmacı” eğitimidir. Yapılandırmacı eğitimde öğretmen bir izci grubunun lideri gibidir. Bahsettiğimiz meşale alegorisi yapılandırmacı eğitimle bağdaştırılabilir. Yapılandırmacı eğitimde sınıf içerisinde öğrenciler birer bilim insanı edası ile çalışırken öğretmen de öğrencilerin bilgiye ulaşmalarında bir rehber gibidir. Küreselleşmeyle el ele vererek bireyleri salt tüketicilere indirgemeyi amaçlayan McDonalddlaşma'nın sahip olduğu güce rağmen yine de umut var. Umut her zaman var. Bu anlamda, son sözü, çağdaşlaşma ve modernizm kültürünün, yeni tasavvurlar ve yaşam

biçimleri geliştirerek, gerçeklerle hesaplaşma dinamizminin kaynağı olabileceğini söyleyen Berman'a vereceğiz (Berman, 2021: s. 463): "...içinde yaşadığımız iyi ve kötü sonuçlarıyla dönüştüren aynı iktisadi ve toplumsal itkiler, bu dünyada yaşayan ve onu ayakta tutan insanların iç yaşamlarını da dönüştürmektedir. Bizi sömürüyor ve parçalara ayırıyor da olsa çağdaşlaşma süreci, enerji ve tahayyülümüze canlılık verir; bizi çağdaşlaşmanın yarattığı dünyayı kavramaya ve onunla yüzleşmeye, kendi dünyamızı yaratmaya zorlar. İnanıyorum ki biz ve bizden sonra gelecek olanlar, bu dünyada kendimizi evde hissetmek için savaşılmaya devam edeceğiz. Kurduğumuz evler, modern caddeler, modern ruh hali buharlaşıp havaya karışmaya devam etse de..."

Kaynakça:

- Atsız, H. N. (2011). *Turancılık Milli Değerler ve Gençlik*. Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Berman, M. (2021). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. (Çev. Peker, B., Altuğ, Ü.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carroll, N. (2013). E-learning- the McDonalidization of Education, *European Journal of Higher Education*, 3(4), 342-356, DOI; 10.1080/21568235.2013.833405.
- Ferrer, F. (2014). *Özgür Eğitim. Modern Okulun Kökenleri*. Çeviren: Hakan Şahin. Pales Yayınları. İstanbul.
- Gatto, J. T. (2016). *Eğitim: Bir kitle imha silahı*. EDAM.
- Glasser, W. (2016). *Başarısızlığın Olmadığı Okul*. Beyaz Yayınları. İstanbul.
- Göker, G. (2015), İletişimin McDonalidlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(2), 389-410.
- Horkheimer, Max the Social Tasks of Philosophy (1939). Çevrimiçi versiyonu: <http://www.marxists.org/>
- Hudgins, C. & Richards, M.G. (2000). Individual, family and community: and interdisciplinary approach to the study of contemporary life. San Antonio College.
- Illich, I. (1985). *Okulsuz toplum*. Birey ve Toplum.
- Illich, I. & Verne, E. (1976). Küresel Sınıfta Hapsedilen Illich, *Yazarlar ve Okuyucular*, s.11
- Kesken, J., & Karadeniz, E., A. (2011). Akılcılığın Akıldışılığı: McDonalidlaştırma Bağlamında Modern Örgütleri Anlamak. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 6(23), 3769-3781.
- Margolis, E. (2004). Eğitimin McDonalidlaştırılması: Bir Kitap İncelemesi *The Journal of High Education* 75.3, 368-370.
- Najafi, H. (2015). McDonalidization, society, and education. *International Journal of Humanities and Social Science*, 9(1), 211-214.
- Nietzsche, F. (2020). *Putların alacakaranlığı*. Can Yayınları.
- Öztürk, A. (2019). "Fast Food Restoranlarının Tercih Edilmesinde Etkili Olan Faktörlerin Ahs Metodu ile Önceliklendirilmesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3): 2679-2695.
- Ritzer, G. (1998). *Toplumun McDonalidlaştırılması. Çağdaş Toplumun Yaşamın Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Ritzer, G. (2000) *The McDonaldization of Society: New Century Edition*, Thousand Oaks, CA, London and New York: Pine Forge Press.
- Royal Society. (2003). DfES: The Future of Higher Education-Royal Society. https://royalsociety.org/~media/Royal_Society_Content/policy/publications/2003/9812.pdf adresinden 21.11.2022 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Rozin, P. (1999). The process of moralization. *Psychological science*, 10(3), 218-221.
- Spring, J. (2017). *Özgür Eğitim*. Çeviren: Ayşen Ekmekçi. Ayrıntı. İstanbul.
- Stirner, M. (2013). *Biricik ve Mülkiyeti*. Çeviren: Selma Türkis Noyan. Kaos Yayınları. İstanbul.
- Taylor, F. W., & Akın, H. B. (2007). *Bilimsel yönetimin ilkeleri*. Çizgi Kitabevi.
- Wynyard, R. (1998) The bunless burger, in Alfino, M., Caputo, J.S., and Wynyard, R. (Eds.) *McDonaldization Revisited: Critical Essays on Consumer Culture*, Westport, CT and London: Praeger.